

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

КОПІЙКОВСЬКИЙ Юрій Олександрович

Шляхи та способи запровадження різних форм прямої демократії у територіальній громаді/ Ways and means of introducing various forms of direct democracy in the territorial community

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
СРм-21
Ю.О. Копійковський

Науковий керівник:
ст.викл. М.В. Підгурська

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **А.Н. Гірняк**

ТЕРНОПІЛЬ-2024

АНОТАЦІЯ

Копійковський Ю.О. Шляхи та способи запровадження різних форм прямої демократії у територіальній громаді. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 23 Соціальна робота. Освітня програма – Соціальна робота. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2024. 51 с.

У магістерській роботі досліджені шляхи та способи запровадження різних форм прямої демократії у територіальній громаді. Зокрема, показано значення прямої демократії у розвитку місцевого самоврядування, вивчено сучасний стан і досвід застосування прямих демократичних механізмів. А також виявлено проблеми і виклики впровадження прямих форм демократії та намічено шляхи запровадження прямої демократії в територіальних громадах України.

ANNOTATION

Kopiykovskiy Y.O. Ways and means of introducing various forms of direct democracy in the territorial community. Manuscript.

Research for obtaining the educational and qualification level of a master's degree in the specialty 23 Social work. Educational program – Social work. West Ukrainian National University. Ternopil, 2024. 51 p.

The master's thesis examines ways and means of introducing various forms of direct democracy in the territorial community. In particular, the importance of direct democracy in the development of local self-government is shown, the current state and experience of using direct democratic mechanisms is studied. Also, the problems and challenges of the implementation of direct forms of democracy were identified, and the ways of introducing direct democracy in the territorial communities of Ukraine were outlined.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСНОВКИ ТА ПОНЯТТЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	6
1.1. Визначення, сутність та форми прямої демократії	6
1.2. Значення прямої демократії у розвитку місцевого самоврядування	10
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2	
СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРЯМИХ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ	
У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	19
2.1. Сучасний стан і досвід застосування прямих демократичних механізмів	19
2.2. Проблеми та виклики впровадження прямих форм демократії в територіальних громадах	27
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3	
ПРАКТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ	
В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ.....	37
Висновки до розділу 3	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За умов розпросторення сучасних демократичних суспільств пряма демократія стає дедалі важливішою складовою політичного життя, адже вона забезпечує громадянам можливість безпосередньо брати участь у процесах прийняття рішень, що стосуються їхнього життя і розвитку територіальних громад. Прямі демократичні механізми, такі як референдуми, народні ініціативи, громадські слухання та збори громадян, сприяють активному залученню населення до управлінських процесів, підвищують рівень відповідальності органів місцевого самоврядування та забезпечують більш прозорі і підзвітні рішення. Проте впровадження прямих форм демократії на місцевому рівні часто зіштовхується із певними викликами, такими як низька політична обізнаність населення, недостатня правова база, всебічні бюрократичні перепони та відсутність належних фінансових ресурсів. Це спричинило потребу детального вивчення шляхів і способів запровадження прямих демократичних механізмів у територіальних громадах, що дозволить виявити як успішні практики, так і проблемні аспекти їх зrealізації.

Стан дослідження проблематики. У сучасній науковій літературі проблема впровадження прямих форм демократії у територіальних громадах викликає значний інтерес, оскільки вона тісно пов'язана з розвитком місцевого самоврядування, активізацією громадянської участі та підвищенням демократичності політичних процесів. Науковці аналізують теоретичні підходи до прямої демократії, її сутність і значення для суспільства. У численних працях розглядаються основи демократії, що включають участь громадян у політичному процесі, механізми зворотного зв'язку та принципи прозорості. Це дозволяє формувати базу для подальшого дослідження механізмів прямої демократії у територіальних громадах. Дослідження міжнародного досвіду впровадження прямих форм демократії в різних країнах дає змогу виявити

успішні практики та моделі, які можуть бути адаптовані в сучасних українських умовах. Вагомий внесок у цю тему чинять праці, що досліджують механізми референдумів, народних ініціатив, громадських слухань і платформ для обговорення, які демонструють ефективність залучення громадян у процеси ухвалення рішень. Серед ключових проблем – недостатня правова база, брак політичної культури та обізнаності населення, бюрократичні перепони, а також недостатнє фінансування проєктів. Відзначаються проблеми з довірою до органів влади та ризики маніпуляцій під час реалізації прямих форм демократії. Це спричинило потребу детального аналізу та розробки рекомендацій для подолання цих викликів. В Україні проблематика впровадження прямих форм демократії активно досліджується науковцями, зокрема в контексті реформи місцевого самоврядування та децентралізації (див. [1-50]).

Об’єктом дослідження є територіальні громади, які реалізують чи планують впровадження різних форм прямої демократії, включаючи механізми участі громадян у процесах прийняття рішень, такі як референдуми, народні ініціативи, громадські слухання та збори громадян.

Предметом дослідження є шляхи та способи запровадження різних форм прямої демократії у територіальних громадах.

Метою дослідження є аналіз різних форм прямої демократії, що можуть бути впроваджені у територіальних громадах, а також вивчення ефективних шляхів і механізмів їх реалізації. Для досягнення цієї мети проведено огляд існуючих моделей, практик та інструментів прямої демократії в різних країнах, що дозволило визначити оптимальні підходи для їх адаптації в Україні.

Завдання дослідження:

- 1) показати значення прямої демократії у розвитку місцевого самоврядування;
- 2) вивчити сучасний стан і досвід застосування прямих демократичних механізмів;

3) виявити проблеми та виклики впровадження прямих форм демократії в територіальних громадах;

4) намітити шляхи запровадження прямої демократії в територіальних громадах.

Для дослідження теми використаний ряд наукових **методів**. Зокрема, аналіз та синтез дозволив вивчити наявні дані про різні форми прямої демократії, їхні механізми та практики, а також зібрати інформацію про досвід інших країн і вітчизняних територіальних громад. Порівняльний метод дав змогу виявити найефективніші практики та визначити, які чинники впливають на їх успішність. Метод опитування дозволив отримати інформацію безпосередньо від громадян, представників органів місцевого самоврядування та експертів. Використання статистичних даних дало змогу виявити тенденції, кореляції та чинники, що впливають на рівень участі та ефективність механізмів прямої демократії. Філософський та соціологічний аналіз дозволили проаналізувати теоретичні засади прямої демократії, її цінності, а також соціальні аспекти, які впливають на формування громадянської свідомості та участь у політичних процесах.

Теоретична новизна та практичне значення дослідження. Магістерська робота буде корисною не лише для науковців, але й для представників місцевої влади, громадських активістів та усіх зацікавлених у розвитку демократичних процесів на місцевому рівні. Визначення основних шляхів та способів запровадження прямих форм демократії є важливим кроком до підвищення ефективності місцевого самоврядування та забезпечення участі громадян у прийнятті рішень, які безпосередньо впливають на їхнє життя. Вивчення проблематики полягало у формуванні чіткої концепції впровадження прямих форм демократії в українських громадах. Це включало розробку рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої бази, освітніх програм для підвищення політичної обізнаності громадян, а також механізмів контролю за

виконанням рішень, ухвалених за допомогою прямих демократичних інструментів.

Структура магістерського дослідження. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку 50 використаних джерел. Загальний обсяг становить 51 сторінку, із них 45 сторінок склав основний текст. За результатами дослідження у 2024 році опубліковано дві тези доповідей.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСНОВКИ

ТА ПОНЯТТЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Визначення, сутність та форми прямої демократії

Пряма демократія є однією з найбільш давніх і водночас сучасних форм управління суспільством. Вона забезпечує безпосередню участь громадян у прийнятті рішень, що визначають їхнє життя, на відміну від представницької демократії, де громадяни обирають своїх представників для здійснення цієї функції. Такий спосіб управління походить від давніх грецьких полісів, де громадяни збиралися на площах для прийняття важливих рішень, що стосувалися їхньої спільноти. Основною суттю прямої демократії є право громадян на безпосереднє волевиявлення із важливих суспільних питань. Це означає, що люди можуть особисто впливати на державні та локальні рішення через такі механізми, як референдуми, народні ініціативи, громадські слухання, збори громадян та електронне голосування. У такій системі громадяни стають активними учасниками процесу прийняття рішень, а не лише виборцями, які періодично делегують свої права представникам. Пряма демократія передбачає не лише право голосу, але й активну участь у формуванні порядку денного та контролі за його виконанням. Таким чином, вона не зводиться до простого голосування, а охоплює весь цикл прийняття рішення від ініціації до реалізації.

Однією з форм прямої демократії є референдум. Він дозволяє громадянам голосувати за або проти певного рішення, яке запропоноване урядом або ініційоване самими громадянами. Референдуми можуть бути загальнонаціональними або місцевими та стосуватися різноманітних питань, таких як конституційні зміни, територіальні питання, прийняття важливих

законодавчих актів. Іншою важливою формою є народна ініціатива, коли група громадян має право ініціювати певний законопроект або рішення. Для цього зазвичай збираються підписи підтримки, після чого ініціатива може бути винесена на референдум або розгляд парламентом. Також слід згадати громадські слухання, які дозволяють громадянам безпосередньо висловлювати свої думки щодо планів розвитку чи конкретних рішень, що стосуються місцевих або загальнонаціональних питань. Це ефективний спосіб забезпечити прозорість та підзвітність влади(див. [3; 7; 11; 14; 23; 31; 35; 42]).

Пряма демократія має багато переваг. По-перше, вона дозволяє підвищити рівень залученості громадян до політичного процесу. Люди мають можливість не лише голосувати за кандидатів на виборах, а й безпосередньо впливати на конкретні рішення, що стосуються їхнього життя. По-друге, вона сприяє більшій підзвітності влади, оскільки рішення, прийняті через механізми прямої демократії, є результатом безпосередньої волі народу. Однак, пряма демократія також має і свої виклики. Один із головних – це складність зреалізації таких механізмів у великих державах з численним населенням. Проведення референдумів чи громадських слухань може бути дорогим та складним процесом. Іншим викликом є ризик популізму, коли складні та важливі питання можуть спрощуватися до гасел, котрі отримують підтримку без глибокого аналізу та розуміння проблеми. Крім того, пряма демократія вимагає високого рівня політичної просвіти громадян, оскільки для прийняття зважених рішень вони повинні мати знання про питання, що виносяться на розгляд. Тому у державах, де поширена пряма демократія, особлива увага приділяється розвитку політичної культури та освітніх програм.

Пряма демократія є важливим інструментом для забезпечення участі громадян у політичному житті. Вона надає можливість безпосереднього впливу на рішення, що стосуються як загальнонаціонального, так і місцевого рівня. Проте для її ефективного функціонування необхідні відповідні умови (рис. 1.1). Таким чином, пряма демократія може стати важливим доповненням до

представницької демократії, створюючи більш збалансовану та підзвітну політичну систему.

Народна ініціатива – це механізм, за допомогою якого група громадян може запропонувати законопроект або інше рішення для розгляду органами влади або винесення на референдум. Для цього зазвичай необхідно зібрати певну кількість підписів на підтримку ініціативи. Після цього питання розглядається владою або виноситься на голосування. Цей механізм дозволяє активізувати громадянську активність, надаючи людям можливість брати участь у процесі законотворення. Народні ініціативи стають важливим засобом для громадянського суспільства у разі, коли парламент або інші органи влади ігнорують важливі для людей питання. Однак, цей механізм вимагає значних зусиль зі збору підписів та підтримки. Крім того, успішна ініціатива має відповідати інтересам не лише її авторів, а й широких верств населення, щоб отримати позитивний результат на референдумі чи підтримку органів влади.

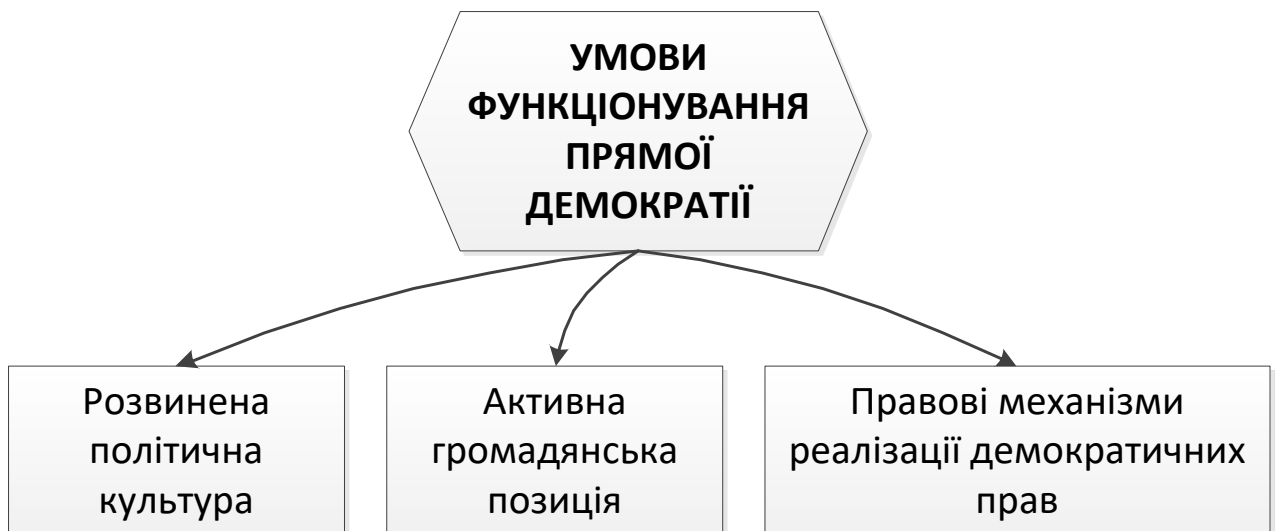

Рис. 1.1. Умови ефективного функціонування прямої демократії

Громадські слухання є інструментом, що дозволяє громадянам висловлювати свої думки та пропозиції стосовно певних проєктів чи рішень до їхнього прийняття владою. Такі слухання можуть проводитися на місцевому або національному рівні і є важливим механізмом для забезпечення прозорості та підзвітності влади. Слухання зазвичай проводяться перед прийняттям рішень, що мають значний вплив на громадськість наприклад, щодо будівництва інфраструктури, змін у зонуванні або бюджету громади. Під час таких зустрічей громадяни мають можливість висловити свої побоювання, підтримку або пропозиції щодо удосконалення проєкту. Однією з головних переваг громадських слухань є можливість врахування інтересів різних груп населення та забезпечення прозорості процесу прийняття рішень. Проте ефективність цього механізму залежить від готовності влади враховувати думку громадян, а також від активної участі громадськості.

Збори громадян є найдавнішою формою прямої демократії. Вони передбачають зустріч мешканців громади для обговорення та прийняття рішень з важливих питань місцевого значення. На зборах громадяни можуть обговорювати різні аспекти функціонування громади: 1) бюджети, 2) інфраструктурні проєкти, 3) питання соціальної політики. Збори громадян мають особливу цінність для малих спільнот, де кожен голос є важливим і може безпосередньо впливати на прийняття рішень. У таких умовах рішення приймаються колективно, і громадяни мають можливість безпосередньо впливати на розвиток громади. У сучасних великих містах такі збори рідко застосовуються через великі масштаби спільнот, але у менших громадах вони залишаються важливим інструментом місцевого самоврядування. Вони забезпечують особисту участь і колективне обговорення, що сприяє посиленню соціальної згуртованості та підвищенню громадянської відповідальності.

1.2. Значення прямої демократії у розвитку місцевого самоврядування

Порівняння форм соціально-політичної активності в одній країні з аналогічними в інших країнах у різні історичні періоди може допомогти краще виявити роль інститутів прямої демократії в контексті демократизації політичної системи. У цьому процесі важливо дотримуватися чітких наукових принципів. Зокрема, перевірка теорій і гіпотез має ґрунтуватися на суворому аналізі даних, отриманих в результаті спостережень. Цей підхід особливо доцільний при аналізі складних динамічних об'єктів. Науковий аналіз форм громадської активності має базуватися на строгих наукових підвалинах, особливо коли мова йде про динамічні явища. Основними принципами цього підходу є системність та контрольованість. Системність передбачає зв'язок між фактами, а контрольованість – ретельний аналіз явищ. Процедурні аспекти включають етапи: формулювання теорії, вибір адекватних методів, спостереження, аналіз даних та їх інтерпретацію. Операціоналізація є ключовим методологічним інструментом, що допомагає перейти від абстрактних політичних явищ до конкретних категорій. Це створює єдину систему координат для аналізу політичних процесів. Зазначені принципи сприяють вибору адекватних методів для дослідження прямої демократії та її інститутів, що дозволяє виявити об'єктивні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки. Важливо використовувати не лише політичні методи, а й методи з інших наукових галузей, які можуть бути перевірені емпірично та відповідати практичним реаліям. Методи повинні бути логічно узгодженими, зрозумілими, універсальними та застосовними до аналізу практичних ситуацій, щоб детально вивчити явища, використовуючи взаємопов'язані факти (див. [7; 22; 35; 48; 50]).

Для розкриття сутнісних рис інституту безпосередньої демократії на місцевому рівні слід визначитися зі змістом поняття «безпосередня

демократія». Етимологічно воно означає демократію без посередників. Тобто участь населення у здійсненні влади не опосередковується представниками, які спеціально обираються, будь-якими органами або посадовими особами. Таким чином, безпосередня демократія передбачає максимальне наближення населення до здійснення влади. Зміст понять «безпосередня демократія» та «пряма демократія» слід розглядати як синонімічні. Вони відбивають одні й самі явища у сфері конституційного права.

Визначення безпосередньої демократії так чи інакше зводилися до прямої участі народних мас у вирішенні справ держави та суспільства. У радянський період за відсутності багатопартійності та конкурентного політичного середовища основне призначення інститутів народовладдя полягало в мобілізації народних мас на вирішення завдань, сформульованих партією або залучення громадян до зреалізації рішень, прийнятих на державному рівні, до контролю за їх виконанням. В тих умовах наукові визначення загалом чітко фіксували закріплену доктриною державності практику участі громадян у здійсненні влади, залучення населення до вирішення питань громадського значення. Проте не передбачалося послідовної зреалізації ідеї народного суверенітету.

Ідеї народного суверенітету отримали послідовний розвиток у часи незалежності. Очевидно, що відтоді об'єктивно зміщується акцент у розумінні безпосередньої демократії. Вона не лише забезпечує участь населення у здійсненні державної влади, а насамперед створює передумови для формування самої державної влади, забезпечує її легітимність, оскільки народ є єдиним джерелом державної влади. Лише інститути безпосередньої демократії створюють механізм народовладдя. У основі поняття «безпосередня демократія» лежать ідеї прямого правління народу, його керівництва власним життям, самоврядування та самоорганізації у суспільних та державних справах. Безпосередня демократія – це сукупність конституційно-правових інститутів,

якими народ висловлює свою волю, сам здійснює державну владу чи влада місцевого самоврядування.

Слід відзначити близькість самих ідей безпосередньої демократії та самоврядування. Адже безпосередня демократія, як зазначалося вище, передбачає самотійність населення (народу) у вирішенні питань суспільного значення, що становлять предмет демократії. А логічно доведена до рівня і юридично оформлена самотійність населення (народу) у вирішенні питань громадського значення і є самоврядування. На рівні місцевого самоврядування відбувається поєднання об'єкта та суб'єкта управління, оскільки керуючий суб'єкт – населення територіальної одиниці (або інакше місцева спільнота, територіальна громада) – є одночасно і об'єктом управління, керує само собою, самотійно вирішуючи питання місцевого значення.

Місце посередників у здійсненні публічної влади в особі депутатів, посадових осіб, органів публічної влади займають встановлені законом процедури, що дозволяють населенню самотійно формувати та виражати волю щодо вирішення публічно значущих питань. Безпосередня демократія може виявлятися у різних формах, кожній з яких відповідають певні процедури. Одні із них можуть бути простішими і прозорішими (якщо йдеться, наприклад, про проведення зборів), що вимагають мінімального залучення органів державної влади та органів місцевого самоврядування до їх організації. Інші (такі як вибори, референдуми) для їх практичної реалізації вимагають суттєвих зусиль органів публічної влади щодо їх організації й матеріально-технічного забезпечення.

Незалежно від ступеня залучення органів влади у процес реалізації права населення на участь у тих чи інших формах безпосередньої демократії, її суттєва особливість полягає в тому, що за будь-яких обставин роль органів влади у вирішенні відповідних питань є вторинною, вони покликані лише забезпечувати правильність народного волевиявлення, не підмінюючи його своїми діями, створювати при цьому правові, організаційні, інформаційні,

матеріально-фінансові та інші умови. Тим самим реалізується головний принцип безпосередньої демократії – принцип самоорганізації: населення (народ) постає об'єктом влади, а й її суб'єктом.

Вважають, що безпосередня демократія має імперативні та консультативні форми. До імперативних форм прямої демократії відносять імперативний референдум, вибори депутатів та посадових осіб, відкликання народом (виборцями) своїх представників. Імперативні форми безпосередньої демократії регулюють процес волевиявлення громадян, результати якого відповідно до закону є обов'язковими для органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Інші форми безпосередньої демократії не пов'язують діяльність органів публічної влади в такій мірі, як імперативні. Їхнє призначення головно полягає в тому, щоб виявляти думку більшості населення відповідних територій для його урахування при прийнятті рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Такі форми прямої демократії, як правило, характеризують як консультативні. До них, зокрема, належать: 1) консультативний референдум, 2) народна правотворча ініціатива, 3) публічні слухання, 4) обговорення нормативних правових актів, 5) накази виборців, 6) звіти депутатів та обраних посадових осіб та ін. З огляду на відсутність імперативності результатів здійснення зазначених демократичних процедур виникає природне питання про обґрунтованість характеристики консультативних форм безпосередньої демократії як складової частини загального конституційного механізму народовладдя [23].

Вплив різних форм народовладдя на здійснення громадської влади відбувається по-різному. Це стосується як імперативних, і консультативних форм народовладдя. Так, закон характеризує вибори та референдум як вищу форму народовладдя, що виділяє їх серед інших імперативних форм народовладдя. Безперечно, що інститут відкликання має менше поширення та вплив на здійснення влади. Консультативні форми народовладдя мають особливе функціональне призначення. Вони є правовими формами

забезпечення інформаційного взаємодії громадської влади та населення. Вони не належать виключно до сфери громадянського суспільства, оскільки процедури консультативних форм безпосередньої демократії регламентуються законодавством та результати відповідного волевиявлення громадян розглядаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Тим самим створюються передумови для більшої відкритості громадської влади.

Для розкриття сутнісних якостей безпосередньої демократії важливим є питання про її суб'єктів. Так, під суб'єктами безпосередньої демократії розуміється той активний елемент (індивід чи колектив), який шляхом безпосереднього владного виявлення здійснює державну чи іншу владу. У вузькому значенні суб'єктами процесу здійснення форм народовладдя є коло суб'єктів, яке відповідно до законодавства має право використовуючи ту чи іншу форму народовладдя, брати участь у процесі народовладдя. Суб'єктами народовладдя у вузькому значенні є народ, місцеве співтовариство, група громадян. У широкому значенні суб'єктами народовладдя можна назвати і суб'єкти, на які законодавством покладено обов'язки щодо призначення, підготовки та проведення форм народовладдя, гарантування суб'єктивного права на участь в управлінні – органи державної влади та місцевого самоврядування.

Характеризуючи суб'єкти безпосередньої демократії на місцевому рівні, існує поділ суб'єктів на індивідуальні та колективні; зокрема, до останніх відносимо виборчий корпус місцевого співтовариства, збори громадян за місцем проживання, ініціативні групи громадян у зв'язку з поданням петиції, порушенням питання про відкликання тощо. Множинність суб'єктів безпосередньої демократії визначається виключно територіальним устроєм держави і витікає з цього поділом публічної влади на рівні її здійснення. Що стосується груп громадян, які об'єднуються для участі в тих чи інших демократичних процедурах, окремих індивідів, які беруть участь у таких

процедурах, слід зазначити, що вони є суб'єктами конкретних правовідносин щодо здійснення безпосередньої демократії. Вони беруть участь у формуванні волі за допомогою використання певних форм безпосередньої демократії, але за жодних умов що неспроможні підміняти собою народ (населення) загалом, об'єднаний у межах певної території як суб'єкта безпосередньої демократії, джерела та носія громадської влади. Так, ініціативна група з проведення референдуму визначає можливу проблематику референдуму, а будучи зареєстрованою, вживає необхідних дій, щоб референдум було призначено. Однак діє ця група громадян від свого імені, а не від імені всього населення відповідної території. Саме тому вона є суб'єктом референдуму як форми народовладдя. Ініціативна група, що розглядається, є суб'єктом певних юридично значущих дій, пов'язаних з референдумом, суб'єктом виникаючих у зв'язку з цим конкретних правовідносин. Тільки у разі проведення референдуму можна стверджувати, що населення певної території виявило свою суб'єктність у реалізації цієї форми безпосередньої демократії.

Так само органи державної влади та органи місцевого самоврядування не можуть розглядатися як суб'єкти безпосередньої демократії, оскільки вони не можуть підміняти зміст волевиявлення самого народу. Протилежне трактування їхньої ролі в процесах безпосередньої демократії потенційно зводить її до участі населення у вирішенні органами державної влади та органами місцевого самоврядування питань громадського значення. Тим часом, участь органів публічної влади у здійсненні форм безпосередньої демократії має забезпечувальний характер, є їх конституційним обов'язком, покликаним гарантувати законність та свободу волевиявлення громадян, які використовують конкретні форми народовладдя. У зв'язку із зазначеними обставинами органи державної влади та органи місцевого самоврядування слід розглядати як суб'єкти правовідносин, що виникають під час здійснення безпосередньої демократії. Особливість їхнього правового становища полягає у

неможливості визначати зміст волевиявлення громадян при використанні форм безпосередньої демократії.

Пряма демократія є ключовим інструментом для забезпечення безпосередньої участі громадян у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя, особливо на рівні місцевого самоврядування. На тлі глобалізації та зростання складності державного управління саме місцеве самоврядування стає тією платформою, де громадяни можуть безпосередньо реалізувати свої права та впливати на розвиток громади. Пряма демократія дає можливість кожному громадянину брати активну участь у житті своєї спільноти, що не тільки зміцнює місцеве самоврядування, але й сприяє формуванню відповідальної та активної громади. Основна ідея прямої демократії полягає в тому, що громадяни мають можливість безпосередньо брати участь у процесах прийняття рішень. На рівні місцевого самоврядування це виявляється через такі механізми, як референдуми, народні ініціативи, громадські слухання та збори громадян. Ці інструменти дозволяють мешканцям громад брати участь у вирішенні питань, що стосуються місцевого бюджету, розвитку інфраструктури, екології, соціальних програм та інших важливих для громади аспектів.

Залучення громадян до прийняття рішень на місцевому рівні сприяє підвищенню їхньої відповідальності за результати таких рішень. Це також допомагає зміцнити зв'язок між владою та громадою, роблячи владу більш прозорою та підзвітною. Учасники процесу отримують можливість висловлювати свою думку, а це підвищує рівень довіри до місцевих органів влади та зменшує відчуження громадян від процесу управління. Пряма демократія відіграє важливу роль у підвищенні ефективності місцевого самоврядування. Коли рішення приймаються за участі громадян, вони частіше відображають реальні потреби та інтереси громади. Наприклад, проведення місцевого референдуму щодо певного будівельного проєкту, або змін у зонуванні дає можливість мешканцям висловити своє ставлення до проєкту і

впливати на його реалізацію. Такий підхід робить прийняття рішень більш обґрунтованим і прозорим. Крім того, механізми прямої демократії сприяють оптимізації управлінських процесів. Місцеві органи влади отримують зворотний зв'язок від громадян, що дозволяє швидко виявляти проблеми та реагувати на них. Це особливо важливо в умовах обмежених ресурсів, коли важливо чітко визначити пріоритети розвитку громади.

Залучення громадян до процесу прийняття рішень через механізми прямої демократії сприяє підвищенню рівня довіри до місцевої влади. У багатьох країнах та регіонах спостерігається проблема, коли громадяни відчують себе відстороненими від процесів управління і не вірять у здатність органів влади приймати рішення, що відповідають їхнім інтересам. Пряма демократія допомагає подолати цей розрив, адже вона надає громадянам можливість безпосередньо впливати на політичні процеси. Наприклад, впровадження партиципаторного бюджету дозволяє громадянам вирішувати, на що спрямовувати частину місцевого бюджету. Це підвищує довіру до влади, оскільки люди бачать, як їхні ініціативи втілюються в життя. Такі інструменти також підвищують прозорість управлінських рішень, що зменшує ризики корупції та зловживань з боку місцевих органів влади. Пряма демократія сприяє соціальній згуртованості громади. Коли люди об'єднуються для обговорення та вирішення спільних проблем, вони формують почуття солідарності та взаємної відповідальності. Збори громадян, громадські слухання або ініціативи допомагають мешканцям громад краще розуміти потреби одне одного, що сприяє зміцненню зв'язків у суспільстві. Пряма демократія стимулює активізацію громадянської участі. Люди, які мають можливість безпосередньо впливати на рішення, стають більш залученими до громадського життя і проявляють більше зацікавленості в розвитку громади. Це не лише зміцнює місцеве самоврядування, але й підвищує загальний рівень політичної культури.

Висновки до розділу 1

Пряма демократія є важливим чинником розвитку місцевого самоврядування. Вона дозволяє громадянам безпосередньо впливати на рішення, що стосуються їхньої громади, підвищує ефективність управління, зміцнює довіру до місцевих органів влади та сприяє соціальній згуртованості. Хоча існують певні виклики у впровадженні механізмів прямої демократії, їхнє подолання можливе через активізацію громадянської участі та підвищення рівня політичної освіти. У результаті, пряма демократія стає потужним інструментом для забезпечення розвитку та процвітання місцевих громад. Таким чином, пряма демократія є важливим доповненням до інституту представницької демократії в контексті місцевого самоврядування. Це взаємодоповнення суттєво укріплює основи демократії на місцевому рівні. Поряд з органами місцевого самоврядування діють різноманітні форми учасницької демократії, такі як місцеві референдуми, збори громадян, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, органи самоорганізації населення, а також об'єднання власників багатоквартирних будинків і бюджет участі. Ці форми громадської активності сприяють залученню громадян до управлінських процесів на рівні територіальних громад, підвищують їх зацікавленість у вирішенні місцевих проблем і забезпечують належний рівень легітимності місцевої влади.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРЯМИХ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

2.1. Сучасний стан і досвід застосування прямих демократичних механізмів

Пряма демократія в багатьох країнах світу слугує інструментом для залучення громадян до прийняття рішень, які безпосередньо впливають на їхнє життя. Різні країни, залежно від історичних, політичних і соціальних обставин, розробили власні моделі прямих демократичних форм, таких як референдуми, народні ініціативи, громадські слухання і збори громадян. Вивчення зарубіжного досвіду дозволило зрозуміти, як ці форми можуть бути ефективно впроваджені на місцевому рівні і які виклики виникають у процесі їх реалізації.

Пряма демократія, як модель народовладдя, має тривалу історію становлення та розвитку, в якій були як кризові моменти, так і періоди піднесення. Наразі спостерігається значний інтерес до збільшення її ролі з боку політичних і науково-експертних спільнот. З огляду на сучасні інформаційно-комунікаційні технології, пряма демократія переживає період відновлення. Важливо відзначити, що пряма демократія має більш давню історію в порівнянні з представницькою. Першими формами прямої демократії в історії людства були давньогрецькі поліси, де вся влада належала народним зборам, до яких входили лише вільні чоловіки. Основою давньогрецької моделі прямої демократії були такі принципи: «Усі чоловіки-громадяни формували асамблею або еклесію, міські збори, у яких кожен афінянин міг брати участь після досягнення двадцятирічного віку. Асамблея збиралася регулярно десять разів на рік, а в надзвичайних ситуаціях – на заклик Ради. Рішення цих зборів максимально відповідали чинним декретам і відображали всю повноту

державної влади» [10, с. 36-37]. Однак варто зазначити, що хоча пряма демократія дійсно була основною моделлю в Греції, її ефективність забезпечувалася тим, що влада цих зборів поширювалася на невеликі території міст і прилеглих сіл. Саме на обмеженій території інститути прямої демократії були найдієвішими та результативними. Пряма демократія також залежала від активної громадської позиції та участі громадян, що були основними чеснотами мешканців полісу.

Серед важливих концепцій у цій сфері виділяється теорія філософа Ж.-Ж. Руссо, котра викладена в його праці «Про суспільний договір», де він пропонує першу детально обґрунтовану модель прямої демократії. Основним положенням є те, що сувереном і джерелом влади є народ, влада повністю належить йому і не може бути відчужена. За ним, справжня демократія можлива лише на основі безпосереднього народовладдя: «Суверенітет належить не приватній волі окремих індивідів чи корпорацій, а загальній волі всього народу» [47, с. 109]. Оскільки суверенітет є неподільним, його не можна делегувати представницьким органам у повному обсязі; обранці можуть лише відображати народну волю в незмінному вигляді. Таким чином, вся державна влада належить єдиному суверену – народу, що має невід’ємне право ухвалювати рішення з будь-яких суспільно важливих питань.

Швейцарія є країною, яку часто називають найяскравішим прикладом прямої демократії. Система політичного управління цієї країни включає регулярні референдуми та народні ініціативи, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати на важливі політичні рішення. У Швейцарії референдуми проводяться як на національному, так і на місцевому рівнях, що дозволяє громадянам брати участь у вирішенні таких питань, як конституційні зміни, фінансова політика, охорона здоров’я та освіта. Одним із прикладів прямої демократії у Швейцарії є референдум щодо членства країни у Європейській економічній зоні, що проведений у 1992 році. Хоча уряд підтримував приєднання до ЄЕЗ, громадяни на референдумі проголосували

проти цього кроку. Це рішення відобразило волю народу, демонструючи, як механізми прямої демократії можуть впливати на політичний курс країни. На місцевому рівні швейцарські громадяни можуть ініціювати обговорення і навіть змінювати рішення щодо будівництва інфраструктури або розподілу місцевого бюджету. Так, у Цюриху за допомогою референдуму громадяни відхилили проєкт будівництва великого спортивного стадіону, оскільки вважали, що його вартість перевищує доцільність. Такий досвід демонструє активну участь громадян у місцевих питаннях та ефективність інструментів прямої демократії [10].

У США механізми прямої демократії також активно застосовуються на рівні штатів та місцевих громад. Однією з ключових форм є народна ініціатива, коли громадяни мають право запропонувати законопроєкт або зміну до Конституції штату, якщо зберуть необхідну кількість підписів. Приміром у штаті Каліфорнія народні ініціативи давно стали важливою частиною політичного процесу. У 1978 році в Каліфорнії було ухвалено Proposition 13, який значно обмежив розмір податків на нерухомість у штаті. Ця ініціатива, запропонована самими громадянами, мала величезний вплив на фінансову систему Каліфорнії та змусила уряд переглянути принципи фінансування місцевих громад. Крім того, у штаті Орегон, за допомогою народних ініціатив, громадяни неодноразово впливали на екологічну політику штату, зокрема обмежуючи вирубку лісів та захищаючи природні ресурси. Це показує, як за допомогою прямої демократії громадяни можуть змінювати політику у важливих сферах, таких як економіка та екологія [47].

У ФРН пряма демократія менш поширена на національному рівні, проте активно використовується на рівні федеральних земель та місцевих громад. Місцеві референдуми в Німеччині дозволяють громадянам голосувати з важливих питань, що стосуються міського планування, охорони здоров'я, інфраструктури та довкілля. Одним із прикладів успішного використання прямої демократії є місто Фрайбург, яке стало відомим завдяки своєму

екологічному курсу. За допомогою референдумів місцеві жителі активно підтримали плани з розвитку екологічно чистих видів транспорту, збільшення зелених зон та використання відновлюваних джерел енергії. Це перетворило його на одне з найбільш екологічно орієнтованих міст Німеччини і світу[10].

В Італії референдуми є важливим інструментом для громадянського волевиявлення. Зокрема, у 2011 році громадяни на референдумі вирішили відмовитися від подальшого розвитку атомної енергетики у країні після катастрофи на Фукусімській АЕС у Японії. Також під час цього референдуму було прийнято рішення про припинення процесу приватизації системи водопостачання. Ці рішення, ухвалені за допомогою прямих демократичних механізмів, мали довготривалий вплив на економічну і політичну ситуацію в Італії. Громадяни отримали можливість визначати стратегічні напрямки розвитку країни у критичних сферах, таких як енергетика та житлово-комунальні послуги [20].

Польща також активно впроваджує механізми прямої демократії на місцевому рівні. З 1990-х років у Польщі проводяться місцеві референдуми, за допомогою яких громадяни можуть висловлювати свою позицію щодо адміністративних реформ, змін у системі оподаткування або місцевих проєктів. У місті Познань громадяни через референдум відкинули проєкт будівництва великого торгового центру в центрі міста, оскільки вважали, що це зашкодить історичному вигляду міста і погіршить якість життя. Цей приклад показує, як за допомогою прямої демократії мешканці можуть захищати свої інтереси у протистоянні з великими інвесторами та впливати на місцеве планування [20].

Зарубіжний досвід використання прямих демократичних форм у громадах демонструє, що ці механізми є потужним інструментом для забезпечення участі громадян у прийнятті рішень. Швейцарія показує приклад комплексної системи референдумів і народних ініціатив, які успішно функціонують на всіх рівнях. У США народні ініціативи стали ефективним способом впливу на законотворчий процес у штатах. У Німеччині та Італії місцеві референдуми відіграють

ключову роль у вирішенні екологічних і соціальних питань, тоді як Польща використовує ці механізми для активізації громадянської участі у процесах місцевого самоврядування. Ці приклади свідчать, що пряма демократія є ефективним способом зміцнення демократичних інститутів і розвитку відповідального громадянського суспільства. Водночас вони показують, що для успішної реалізації цих механізмів необхідно забезпечити належну політичну культуру, прозорість і доступність інформації для всіх громадян.

Аналіз різних етапів українського державотворення свідчить про те, що в процесі формування національної моделі прямої демократії на рівні місцевого самоврядування було накопичено значний теоретичний і практичний досвід. Ця модель базувалася на демократичних принципах, зокрема виборності органів місцевого самоврядування, їхній незалежності від державної влади, фінансовій автономії та активній участі громадськості в обговоренні суспільно важливих питань. Такі засади відповідають сучасним принципам місцевого самоврядування.

Пряма демократія як складова системи місцевого самоврядування має тривалу історію, яка включає як періоди піднесення, так і спади. Українська історія демонструє наявність елементів прямої демократії на різних етапах, і сьогодні її форми успішно функціонують у країнах з розвинутою демократією. Сучасні інститути прямої демократії представлені у вигляді різних форм громадської участі, що виконують допоміжні або консультативні функції. Найвищий рівень цієї участі проявляється через місцеві референдуми, де мешканці вирішують питання місцевого значення. Вони можуть бути обов'язковими або консультативними, залежно від юридичних наслідків. Окрім референдумів, поширеними формами участі є загальні збори громадян, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення, електронні петиції та бюджет участі. Сучасні технології, зокрема Інтернет, дозволяють проводити ці заходи онлайн, що сприяє максимальному залученню громадян і швидкому підрахунку голосів. Пряма демократія є особливо ефективною через взаємодію з

представницькими органами місцевого самоврядування. Однак вона має і свої виклики. З одного боку, такі форми забезпечують високу ступінь залученості громадян, з іншого – їхня реалізація вимагає значних ресурсів і може бути складною для масштабних громад.

Після Революції Гідності 2014 року в Україні почалися значні зміни, які стосуються не лише державного управління, а й місцевого самоврядування. Розвиток громадянського суспільства, прагнення до децентралізації та залучення громадян до процесу прийняття рішень сприяли активізації прямих демократичних механізмів у громадах. Впровадження інструментів прямої демократії, таких як громадські слухання, місцеві референдуми, збори громадян та бюджети участі, стало важливим елементом зміцнення демократичних процесів на місцевому рівні. Процес децентралізації суттєво змінив систему управління місцевими громадами. Відповідно до реформи, більше повноважень і ресурсів було передано на місця, що підвищило відповідальність органів місцевого самоврядування перед громадянами. Це створило передумови для активного впровадження механізмів прямої демократії (див. [2; 14; 17; 23; 32; 36; 41; 44]).

Одним із найпоширеніших інструментів участі громадян у процесі прийняття рішень стали громадські слухання. Наприклад, у місті Львові протягом останніх кількох років активно проводяться слухання з питань розвитку міської інфраструктури, будівництва нових об'єктів та зміни зонування. Залучення громадян до цих процесів дозволяє врахувати інтереси різних соціальних груп і приймати більш обґрунтовані рішення.

Бюджет участі або партиципаторний бюджет це один із найпопулярніших інструментів прямої демократії, що активно застосовується в українських громадах. Він надає можливість громадянам безпосередньо впливати на розподіл частини місцевого бюджету, пропонуючи та голосуючи за проекти, які вважають пріоритетними для громади. Яскравим прикладом успішного впровадження бюджету участі є місто Черкаси. У 2020 році жителі міста

активно голосували за проекти, що стосувалися розвитку зелених зон, спортивних майданчиків та дитячих парків. Завдяки участі місцевих мешканців було реалізовано кілька важливих соціальних та інфраструктурних проєктів, таких як облаштування нових зон відпочинку на березі Дніпра та модернізація міських шкіл [9]. Подібні практики активно застосовуються також у Києві, Івано-Франківську, Вінниці та інших містах України. Це дозволяє громадянам не лише відчувати себе частиною процесу ухвалення рішень, а й сприяє зростанню довіри до органів місцевого самоврядування.

Місцеві референдуми є важливим інструментом прямої демократії, що дозволяє громадянам безпосередньо ухвалювати рішення щодо стратегічних питань розвитку їхньої громади. Проте, в Україні цей механізм поки що не набув широкого застосування через відсутність законодавчої бази, яка б чітко регламентувала порядок проведення місцевих референдумів. Попри це, у деяких громадах референдуми все ж проводилися на локальному рівні. Наприклад, у 2018 році в місті Глухів було ініційовано місцевий референдум щодо питання об'єднання громади з іншими населеними пунктами в рамках адміністративно-територіальної реформи. Хоча референдум не відбувся через бюрократичні труднощі, сама ініціатива показала високий рівень зацікавленості громадян у безпосередній участі у вирішенні питань децентралізації [9].

Проведення місцевих референдумів в Україні має значний потенціал, особливо у питаннях територіального устрою, місцевих податків і зборів, а також стратегічних напрямків розвитку громад. Однак для цього необхідно вдосконалити законодавство та підвищити рівень політичної освіти громадян.

Збори громадян є ще одним інструментом прямої демократії, що використовується для обговорення важливих питань на рівні громади. У таких зборах можуть брати участь жителі конкретної території, які мають право висловлювати свої думки та пропозиції щодо місцевих проблем. Прикладом успішного застосування зборів громадян є село Білозір'я, Черкаської області, де в рамках обговорення місцевого плану розвитку було ініційовано кілька

проектів з благоустрою території та створення нових громадських просторів. Збори громадян дали можливість мешканцям безпосередньо впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього повсякденного життя, і сприяли активізації громади [20].

Останнім часом в Україні набули популярності електронні петиції, які дозволяють громадянам звертатися до місцевих органів влади з важливими для них питаннями. Якщо петиція збирає необхідну кількість підписів, вона має бути розглянута відповідними органами. Наприклад, у 2021 році мешканці міста Харків подали петицію щодо створення нових маршрутів громадського транспорту. Після того, як петиція набрала потрібну кількість підписів, місцева влада розглянула пропозицію і погодила переглянути транспортну систему міста, що призвело до введення нових маршрутів та покращення якості транспортних послуг [15].

Незважаючи на позитивні зрушення, впровадження прямих демократичних механізмів в українських громадах стикається з низкою викликів. Основними з них є недостатня політична культура, низька обізнаність громадян про свої права та відсутність достатньої фінансової підтримки для організації таких заходів, як референдуми чи громадські слухання. Складність процедур і недосконалість законодавчої бази також стримують розвиток прямої демократії на місцевому рівні. Наприклад, неможливість проведення місцевих референдумів через відсутність відповідного закону залишається суттєвою перешкодою для реалізації цього механізму.

Сучасний стан прямих демократичних механізмів в українських громадах демонструє значний потенціал для їхнього розвитку. Важливі інструменти, такі як громадські слухання, бюджети участі, електронні петиції та збори громадян, активно застосовуються в різних містах і селищах, сприяючи залученню громадян до процесу прийняття рішень.

2.2. Проблеми та виклики впровадження прямих форм демократії в територіальних громадах

Пряма демократія в громадах є важливим механізмом, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати на ухвалення рішень, які стосуються їхнього повсякденного життя. Вона дає можливість громадянам брати участь у таких процесах, як громадські слухання, місцеві референдуми, збори громадян, бюджети участі тощо. Однак впровадження прямих демократичних форм стикається з низкою проблем і викликів, що гальмують їхній розвиток і ефективність. Основні труднощі на цьому шляху показані на рис. 2.1.

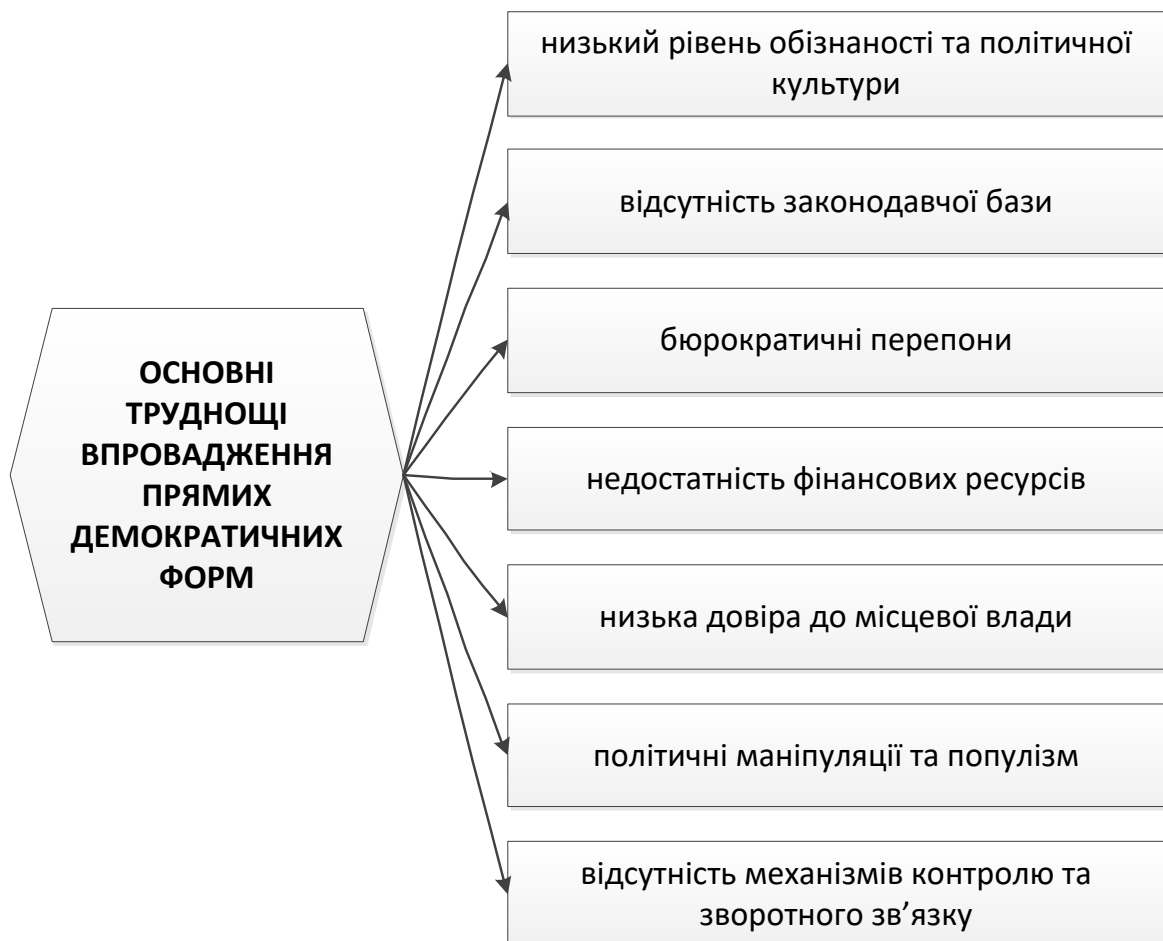

Рис. 2.1. Основні труднощі на шляху впровадження прямих демократичних форм

Однією з головних проблем у впровадженні прямих форм демократії є низький рівень обізнаності громадян про свої права та можливості участі в управлінні громадою. Багато людей не знають про інструменти прямої демократії або не розуміють, як їх використовувати. Це призводить до пасивної участі в процесах прийняття рішень та обмежує вплив громадян на розвиток своєї громади. Політична культура багатьох громад залишається недостатньо розвиненою. Історично, у багатьох країнах, включаючи Україну, влада була централізованою, і люди звикли до того, що рішення приймаються «зверху». Така модель мислення робить важчим перехід до більш демократичних процесів на місцевому рівні, де від громадян очікується активна участь і відповідальність.

Для ефективного впровадження інструментів прямої демократії необхідне чітке та прозоре законодавство. В Україні, наприклад, відсутній закон про місцеві референдуми, що створює правовий вакуум і обмежує можливості громад для реалізації цього важливого інструменту прямої демократії. Законодавчі прогалини також стосуються інших форм участі громадян, таких як електронні петиції або ініціювання зборів громадян. Недосконалість законодавчої бази може спричинити зловживання або маніпуляції під час організації таких демократичних механізмів, що, своєю чергою, підриває довіру громадян до місцевої влади та демократичних процесів загалом. Впровадження прямих форм демократії зіштовхується із бюрократичними перепонами, котрі ускладнюють або затягують процес ухвалення рішень. Приміром для організації зборів громадян чи проведення громадських слухань необхідно виконати низку адміністративних процедур, які можуть бути надто складними і незрозумілими.

Крім того, навіть якщо громадські ініціативи чи петиції отримують достатню підтримку, їхній розгляд може затягуватися через внутрішні процедури місцевих органів влади або через брак політичної волі. Це

призводить до того, що громадяни втрачають мотивацію брати участь у демократичних процесах, оскільки не бачать реальних результатів.

Для успішного впровадження прямих демократичних форм потрібні не лише політична воля та обізнаність громадян, а й фінансові ресурси. Організація референдумів, громадських слухань або реалізація проєктів бюджету участі вимагає коштів, яких у багатьох місцевих громадах часто бракує. Організація референдуму це досить витратний процес, що потребує фінансування з місцевого бюджету. У невеликих громадах, де обмежені ресурси, пріоритети можуть бути віддані іншим сферам, таким як освіта, охорона здоров'я або інфраструктура, що ставить під загрозу проведення демократичних заходів. Така ситуація створює дисбаланс між бажанням громадян брати участь у процесі та можливістю реалізувати ці прагнення.

Низький рівень довіри до місцевої влади є ще однією серйозною проблемою на шляху впровадження прямих демократичних механізмів. Багато громадян не вірять, що їхні голоси можуть щось змінити, і тому не бажають брати участь у громадських слуханнях або референдумах. Вони вважають, що рішення все одно приймаються без урахування їхньої думки, або що влада може ігнорувати результати. Це особливо гостро проявляється у випадках, коли місцева влада не реалізовує громадські ініціативи, навіть якщо вони отримали широку підтримку. В таких умовах відсутність діалогу між владою та громадянами може призводити до конфліктів і соціальної напруги.

Механізми прямої демократії, такі як референдуми або громадські слухання, можуть стати об'єктом політичних маніпуляцій з боку певних груп і політичних сил. Вони можуть використовувати ці інструменти для просування власних інтересів, приховуючи їх за популістськими гаслами. Такий підхід загрожує дискредитацією самих інструментів прямої демократії, перетворюючи їх з механізмів участі громадян у політичні інструменти для досягнення вузьких цілей. Це може призвести до зниження рівня довіри до демократичних процесів і втрати їхньої легітимності [33].

Пряма демократія передбачає активну участь громадян не лише на етапі обговорення або голосування, а й у процесі реалізації ухвалених рішень. Однак в українських громадах часто бракує ефективних механізмів контролю за виконанням рішень, ухвалених за допомогою інструментів прямої демократії. У деяких випадках проекти, що були підтримані через бюджет участі, реалізуються з великими затримками або з відхиленням від першопочаткових планів. Це створює недовіру з боку громадян і ставить під питання ефективність таких механізмів.

Впровадження прямих форм демократії в громадах зіштовхується із низкою викликів, які вимагають системного підходу до їх подолання. Проблеми, пов'язані із низьким рівнем обізнаності громадян, бюрократією, відсутністю фінансових ресурсів та законодавчої бази, значно ускладнюють процес розширення участі громадян у місцевому самоврядуванні. Для подолання цих перешкод необхідно підвищувати рівень політичної освіти, вдосконалювати законодавство, зменшувати бюрократичні бар'єри та розвивати діалог між громадянами і місцевою владою. Пряма демократія має великий потенціал для розвитку місцевого самоврядування, але для його зреалізації потрібно забезпечити прозорість процесів, підвищити відповідальність місцевих органів влади та створити умови для активної і рівноправної участі громадян у вирішенні ключових питань життя громади. Пряма демократія є важливим доповненням до представницької демократії на рівні місцевого самоврядування. Це взаємодоповнення суттєво зміцнює основи демократії на місцевому рівні. Поряд із публічно-владними органами місцевого самоврядування існують різноманітні форми учасницької демократії, такі як місцеві референдуми, збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, діяльність органів самоорганізації населення, а також об'єднання власників багатоквартирних будинків і бюджет участі. Ці форми громадської активності сприяють залученню громадян до управління життям територіальних громад, підвищують

їх зацікавленість у вирішенні місцевих проблем та забезпечують легітимність влади місцевого самоврядування.

Цифрові технології революціонізують традиційні форми комунікації та взаємодії між громадянами та владою, надаючи нові можливості для підтримки прямої демократії. Електронне урядування, онлайн-ініціативи та платформи для обговорення стають потужними інструментами, що сприяють активній участі громадян у прийнятті рішень, підвищують прозорість процесів і зміцнюють демократичні практики [12].

Електронне урядування (е-урядування) є важливим інструментом для забезпечення прозорості, доступності та ефективності державних послуг. Воно передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання адміністративних послуг, управлінських функцій та взаємодії з громадянами. У рамках електронного урядування громадяни отримують можливість отримувати інформацію про рішення органів влади, брати участь у громадських консультаціях і подавати звернення через онлайн-платформи. Наприклад, в Україні система е-демократії активно розвивається через реалізацію проєктів на зразок «Громадський бюджет» та «Електронні петиції». Громадяни можуть ініціювати проєкти, які будуть фінансуватися з місцевого бюджету, або подавати петиції, що вимагають реагування з боку місцевої влади. Ці платформи дозволяють не лише збирати думки громадян, а й безпосередньо впливати на бюджетні витрати, що сприяє більшій участі населення в управлінні своєю громадою.

Онлайн-ініціативи стали ще одним важливим механізмом для реалізації принципів прямої демократії. Вони дозволяють громадянам легко ініціювати обговорення важливих питань, створювати колективні запити та пропонувати ідеї для поліпшення життя у своїх громадах. Такі платформи, як Change.org, забезпечують можливість збирати підписи на підтримку різних ініціатив, що дозволяє активістам мобілізувати підтримку і вести кампанії на локальному та національному рівнях. Багато місцевих урядів почали використовувати

соціальні мережі та спеціалізовані веб-сайти для збору думок населення щодо важливих питань, таких як зміни в містобудуванні або соціальні програми. Це дозволяє не лише отримувати зворотний зв'язок, а й залучати ширшу аудиторію до обговорень, що в результаті може призвести до більш обґрунтованих і прийнятних для громади рішень.

Платформи для обговорення, як, наприклад, CivicTech, надають громадянам простір для висловлення своїх думок, обміну ідеями та активної участі в обговореннях важливих соціально-політичних питань. Вони забезпечують можливість громадянам організовуватися, формувати групи за інтересами та працювати разом над спільними цілями. Такі платформи також можуть включати інструменти для голосування, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати на рішення, що стосуються їхніх громад. Приміром під час виборів або голосувань щодо важливих рішень, платформи можуть забезпечувати прозорий і зручний механізм для збору голосів, що значно підвищує рівень довіри до процесу.

Нині проголошено політику цифровізації різних державних та суспільних процесів, що призводить до появи нових моделей взаємодії громадян як між собою, так і з представниками держави. Не виникає сумнівів уже в тому, що соцмережі, bigdata, цифрові платформи для краудсорсингу, держпослуги через Інтернет, створення та зберігання масивів інформації ведуть до нового століття формування інститутів демократії. У науковій літературі активно використовується поняття «електронна демократія». Звісно, електронна демократія – не новий вид демократії, навіть не нова форма її реалізації. Йдеться здійснення прямого народовладдя з допомогою електронних, технічних засобів, віртуального простору. Говорячи про електронну демократію, на нашу думку, слід розуміти під нею не окремий різновид демократії, а сукупність інститутів прямої або представницької демократії, що функціонують в особливому режимі – режимі електронної демократії, тобто на основі обов'язкового використання сучасних інформаційно-

телекомунікаційних. технологій, насамперед мережі Інтернет. Таким чином, законодавство припускає можливість функціонування інституту виборів та інституту референдуму в режимі електронної демократії.

Неспішність у питанні проведення виборів та референдумів у режимі електронної демократії пояснюється цілком обґрунтованими побоюваннями за фактичну неможливість забезпечити дотримання принципів проведення виборів та референдуму. Гостро постають питання забезпечення таємниці голосування та анонімності виборця з метою уникнути його підкупу чи надання на нього іншого тиску, а також захисту результатів волевиявлення виборців від можливої підтасовки за участю технічного персоналу та, нарешті, забезпечення рівного доступу всіх громадян, які мають виборче право, до інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет.

Технології, здатні забезпечити вирішення проблем, котрі пов'язані із конфіденційністю процесу волевиявлення виборця, а також його результатів, на сьогоднішній день вже є і активно застосовуються, наприклад, у банківській сфері. Рівний доступ громадян, які мають виборче право, до мережі Інтернет поки залишається і, ймовірно, найближчими роками залишиться завданням невирішеним з об'єктивних географічних та економічних причин. Повна цифровізація інститутів прямої демократії та виборів, побудована на засадах максимальної прозорості, доступності та масовості, а також прямого контакту суспільства і влади, на жаль, в даний час видається передчасною, оскільки про себе все активніше заявляє проблема зловживань у цій сфері та недосконалість механізмів протидії. Тим не менш функціонування інститутів прямої демократії в режимі електронної демократії на загальнодержавному рівні представляється, на нашу думку, все ж таки неминучим в силу невблаганного розвитку технічного прогресу. На місцевому рівні функціонування інститутів прямої демократії як електронної демократії представляється дуже доцільним, особливо функціонування інститутів співучасті, які не функціонують, зокрема і через відсутність надійних і дешевих механізмів їх практичного застосування.

Використання цифрових інструментів для підтримки прямої демократії має ряд значних переваг (рис. 2.2):

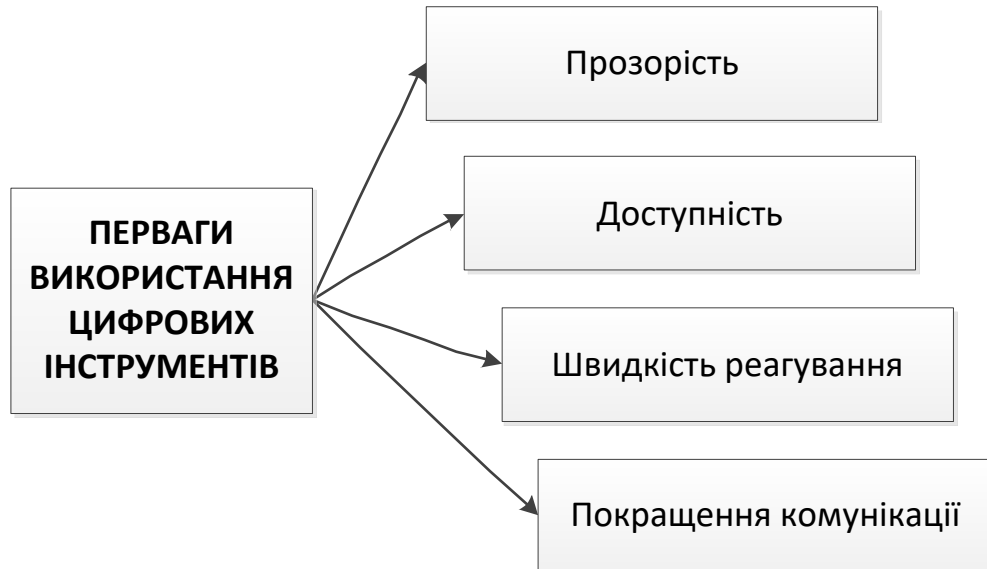

Рис. 2.2. Переваги використання цифрових інструментів

1. Доступність(цифрові платформи забезпечують легкий доступ до інформації та можливість участі у процесах прийняття рішень для широкого кола громадян, незалежно від їхнього місцезнаходження).

2. Прозорість (технології дозволяють відстежувати та перевіряти рішення, що приймаються, а також забезпечують прозорість у використанні бюджетних коштів).

3. Швидкість реагування (завдяки онлайн-інструментам, процес збору думок та прийняття рішень може бути значно прискорено, що дозволяє оперативно реагувати на запити громади).

4. Покращення комунікації (цифрові інструменти сприяють кращій комунікації між громадянами і владою, забезпечуючи двосторонній зв'язок і відкритість у взаємодії).

Проте, впровадження цифрових інструментів також пов'язане з певними викликами та ризиками (рис. 2.3).

1. Цифровий розрив (не всі громадяни мають однаковий доступ до інтернету та цифрових технологій, що може призвести до виключення частини населення з процесу прямої демократії).

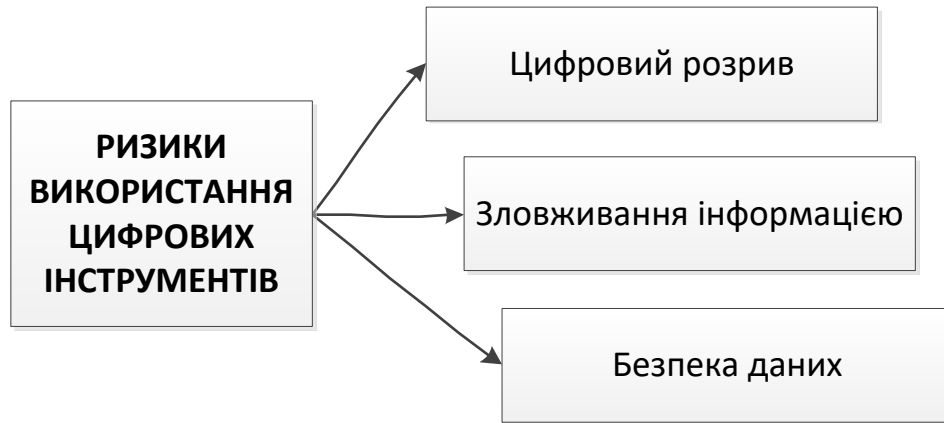

Рис. 2.3. Ризики використання цифрових інструментів

2. Зловживання інформацією (використання цифрових платформ також може супроводжуватися ризиками маніпуляцій, розповсюдження неправдивої інформації або кібератак, що підриває довіру до демократичних процесів).

3. Безпека даних (збереження конфіденційності та захист особистих даних громадян є важливим аспектом, який потрібно враховувати при впровадженні цифрових інструментів).

Використання цифрових інструментів для підтримки прямих форм демократії є важливим кроком до створення більш відкритого та інтерактивного процесу прийняття рішень на місцевому рівні. Вони не лише полегшують доступ до інформації і можливостей участі, а й підвищують прозорість та довіру до органів влади. Однак для ефективної реалізації цих можливостей необхідно враховувати виклики, пов'язані з цифровим розривом, безпекою даних та ризиками маніпуляцій. Забезпечення рівного доступу до цифрових технологій, навчання громадян використанню нових інструментів і вдосконалення правового поля сприятиме створенню більш активного, відповідального та демократичного суспільства. Пряма демократія, підтримана

сучасними технологіями, може стати основою для розвитку нового етапу взаємодії між громадянами і владою, що відповідає потребам сучасного світу.

Висновки до розділу 2

Загалом, пряма демократія демонструє свою ефективність у формі різних способів громадської участі, чия результативність забезпечується тісною співпрацею з представницькими органами місцевого самоврядування. Інститути прямої демократії на рівні місцевого самоврядування мають чітке відображення в українському законодавстві, що дає громадянам широкі можливості впливати на важливі питання своєї громади. Однак існує проблема недостатньо розробленої практики їх реалізації. Тривалий процес побудови ієрархічної вертикалі державного управління та централізація влади не сприяли розвитку повноцінної системи прямої демократії. Лише із проголошенням курсу на децентралізацію місцеве самоврядування отримало можливість для самостійного розвитку. Тож досвід функціонування форм прямої участі громадян залишається обмеженим. Проте, незважаючи на це, процес поступово рухається вперед. Бюджет участі активно розвивається, що дозволяє громадянам отримувати фінансування для реалізації своїх проєктів з благоустрою територій. Важливо, що ця форма участі здобула популярність, адже багато людей відчули можливість впливати на покращення стану своїх міст і сіл, використавши цю можливість для досягнення своїх цілей на користь всієї громади.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Формування загальнопозірної мапи основних шляхів та способів запровадження прямих форм демократії є важливим кроком до підвищення ефективності місцевого самоврядування та забезпечення участі громадян у прийнятті рішень, які безпосередньо впливають на їхнє повсякденне побутування. Всебічне вивчення проблематики привело до формуванні чіткої концепції шляхів і способів впровадження прямих форм демократії в українських громадах, яка зазначена далі. Це також включало і розробку рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої бази, освітніх програм для підвищення політичної обізнаності громадян, а також механізмів контролю за виконанням рішень, ухвалених за допомогою прямих демократичних інструментів.

Тож висновуємо, що запровадження різних форм прямої демократії у територіальній громаді може бути зреалізоване наступними **шляхами та способами** (рис. 3.1):

1. Розробка та вдосконалення нормативно-правової бази

Зміни до законодавства. Внесення змін до чинних законів для спрощення механізмів реалізації прямих демократичних форм, таких як референдуми, збори громади, громадські слухання та ініціативи.

Прийняття місцевих нормативних актів. Створення локальних статутів або регламентів, які визначатимуть порядок проведення референдумів, громадських слухань, зборів та інших форм участі мешканців громади.

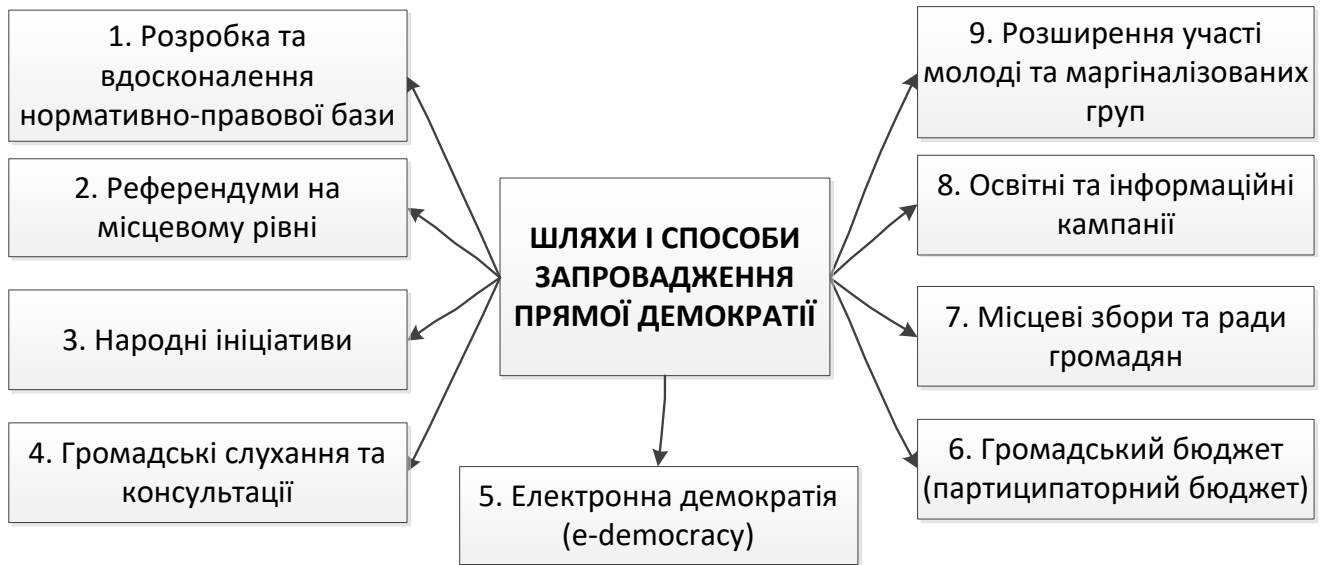

Рис. 3.1. Шляхи і способи запровадження прямої демократії в громадах

2. Референдуми на місцевому рівні

Місцеві референдуми як ключовий інструмент прямої демократії. Запровадження процедур, які дозволять громадянам безпосередньо голосувати з ключових питань, що стосуються розвитку громади (наприклад, питання бюджету, забудови, екології).

Прямий вплив на управлінські рішення через регулярне проведення референдумів на важливі теми, приміром затвердження планів розвитку чи використання комунальних ресурсів.

3. Народні ініціативи

Запровадження механізмів громадської ініціативи. Визначення процедур, за допомогою яких громада може ініціювати розгляд питань місцевого значення (через збори підписів, звернення до місцевої ради тощо).

Підтримка суспільних ініціатив через проведення громадських кампаній, спрямованих на впровадження ідей, які ініціюють жителі.

4. Громадські слухання та консультації

Громадські слухання як обов'язкова частина процесу прийняття рішень. Перед прийняттям ключових рішень (наприклад, бюджетних чи містобудівних) обов'язкове проведення слухань з участю громадськості.

Постійні консультації з громадою щодо поточних ініціатив та проєктів через відкриті обговорення, онлайн-платформи або громадські ради.

5. Електронна демократія (e-democracy)

Впровадження електронних платформ для збору підписів, голосування та обговорення суспільно важливих питань. Це може бути системи електронних петицій, платформи для електронних референдумів, онлайн-голосування тощо.

Діджиталізація управлінських процесів. Оцифрування механізмів прямої демократії сприятиме залученню більшої кількості громадян до процесу прийняття рішень через онлайн-інструменти.

6. Громадський бюджет (партиципаторний бюджет)

Впровадження механізму громадського бюджету, за яким жителі громади мають змогу брати участь у розподілі частини бюджету, пропонуючи і голосуючи за проєкти, що фінансуватимуться з місцевих коштів.

Навчальні кампанії для громади щодо формування та реалізації партиципаторного бюджету, щоб жителі краще розуміли можливості цього інструменту.

7. Місцеві збори та ради громадян

Збори громади як форум для обговорення важливих питань. Організація регулярних зустрічей жителів громади для обговорення і прийняття рішень з нагальних питань місцевого значення.

Громадські ради при місцевій владі для постійного консультування та розробки спільних рішень разом з громадою.

8. Освітні та інформаційні кампанії

Підвищення обізнаності громадян щодо їхніх прав та можливостей участі у прийнятті рішень через проведення інформаційних кампаній, семінарів та тренінгів з питань прямої демократії.

Навчання місцевих чиновників щодо роботи з інструментами прямої демократії, щоб ефективно взаємодіяти з громадськістю.

9. Розширення участі молоді та маргіналізованих груп

Залучення молоді та вразливих категорій населення до процесів прямої демократії через спеціальні програми, які стимулюють їхню активність у прийнятті рішень.

Інклюзивні форми участі, що дозволяють залучати різні соціальні групи до управління громадою.

Ці шляхи та способи допоможуть активізувати участь громади у процесах управління та прийняття рішень на місцевому рівні, а також зроблять демократичні процедури більш доступними та ефективними.

Запровадження прямих демократичних форм в громадах, таких як місцеві референдуми, громадські слухання, ініціативи та збори громадян, вимагає чіткої правової та організаційної основи. Нижче подаємо **рекомендації** щодо оптимізації організаційного забезпечення запровадження прямих демократичних форм у громадах.

1. Удосконалення правової бази

1.1. Прийняття законодавчих актів для підтримки прямих демократичних форм

Оновлення та гармонізація законів про місцеве самоврядування з метою створення чіткого механізму впровадження прямих демократичних форм.

Розробка спеціальних законів або внесення змін до чинних, що регулюють питання проведення місцевих референдумів, громадських слухань та інших форм.

1.2. Упорядкування механізмів ініціювання громадських ініціатив

Визначення чіткого процедурного механізму для ініціації місцевими жителями громадських ініціатив, зборів громадян або референдумів. Має бути встановлений мінімальний поріг підписів, необхідний для початку процесу.

Легалізація цифрових ініціатив, що дозволить громадянам використовувати електронні підписи для ініціювання процесів через спеціальні онлайн-платформи.

1.3. Створення судових та адміністративних процедур для розгляду звернень громадян

Введення чіткого механізму для оскарження результатів громадських слухань чи референдумів у випадку порушень.

Забезпечення можливості моніторингу та контролю з боку громадян і незалежних спостерігачів на всіх етапах процесів.

1.4. Забезпечення фінансових механізмів підтримки громадянських ініціатив

Прийняття законів, що забезпечують бюджетну підтримку для організації референдумів чи громадських слухань.

Створення фінансових стимулів для розвитку місцевих ініціатив та залучення до них громадян через гранти чи інші форми підтримки.

2. Організаційні аспекти

2.1. Інформаційна підтримка та навчання громадян

Проведення навчальних кампаній для громадян з метою підвищення їх обізнаності про інструменти прямої демократії.

Розробка доступних інструкцій та посібників для громадян щодо ініціювання і проведення референдумів, громадських слухань тощо.

Створення онлайн-платформ для підтримки ініціатив, збору підписів та координації між учасниками.

2.2. Організація регулярних громадських слухань

Запровадження регулярних громадських слухань на рівні громад для обговорення важливих питань, включаючи бюджетні рішення, питання розвитку інфраструктури, соціальної політики тощо.

Розробка механізму для зворотного зв'язку після проведення слухань і референдумів з метою вдосконалення процесів у майбутньому.

2.3. Підвищення прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування

Впровадження прозорих процедур для обговорення та затвердження громадських ініціатив.

Створення механізмів, що дозволяють громадянам моніторити процеси прийняття рішень та звітування за результати.

3. Технічне забезпечення

3.1. Впровадження цифрових платформ для участі громадян

Розробка та впровадження єдиної платформи для збору підписів та проведення електронних референдумів.

Інтеграція платформи з існуючими державними системами для спрощення доступу громадян до інформації про місцеве самоврядування.

3.2. Автоматизація процесів

Впровадження систем автоматизації збору підписів та перевірки їх достовірності.

Використання штучного інтелекту для обробки звернень громадян та визначення найактуальніших проблем для громади.

4. Залучення громадських організацій і активістів

4.1. Співпраця з громадськими організаціями

Створення постійної платформи для комунікації між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями з питань розвитку прямої демократії.

Залучення активістів до процесу розробки і впровадження законодавчих ініціатив, спрямованих на розвиток місцевих форм прямої демократії.

4.2. Медіа-підтримка

Активне залучення місцевих медіа для інформування громадян про можливості та інструменти прямої демократії.

Організація дебатів та дискусій з громадськими лідерами та представниками влади для обговорення актуальних питань громади.

5. Оцінка та моніторинг

5.1. Розробка системи моніторингу ефективності

Створення методик оцінки ефективності використання прямих демократичних форм у громадах. Це можуть бути кількісні та якісні показники, як-от кількість проведених референдумів, рівень участі громадян та вплив результатів на прийняття рішень.

5.2. Внесення змін на основі оцінки

Проведення щорічного аудиту ефективності застосування прямих демократичних інструментів, за результатами якого вносити корективи до законодавчих та організаційних механізмів.

У підсумку зазначимо, що запровадження прямих демократичних форм в громадах повинно базуватись на забезпеченні правової чіткості, організаційної прозорості та активній участі громадян. Це дозволить підвищити рівень громадської свідомості та залученості до місцевих процесів прийняття рішень.

Висновки до розділу 3

Пряма демократія, як значна частина системи місцевого самоврядування, пройшла довгий шлях становлення як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Історія України також свідчить про існування окремих елементів прямої демократії на різних етапах. Процес розвитку моделі прямої демократії включав періоди як відсутності, так і піднесення. Сьогодні її різні форми стабільно функціонують у країнах із розвиненою демократією. У сучасних

умовах інститути прямої демократії реалізуються як різноманітні форми громадської участі, що виконують допоміжні та консультативні ролі. Найважливішими з них є місцеві референдуми, на яких жителі адміністративно-територіальних одиниць вирішують питання місцевого значення. Референдуми можуть бути імперативними (обов'язковими) або факультативними (дорадчими), що впливає на їх юридичні наслідки. Інші поширені форми включають загальні збори громадян, місцеві ініціативи, органи самоорганізації, електронні петиції та бюджет участі. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Інтернет, дозволяють проводити ці заходи в онлайн-форматі, що забезпечує максимальне залучення громадян і швидкий підрахунок голосів.

ВИСНОВКИ

1. Пряма демократія – складна багатогранна наукова категорія, яка охоплює різноманітні процеси сучасного суспільства. Нині вона зазнає певного ренесансу як важливий принцип реального народовладдя, що підвищує вимоги до її наукового аналізу. Цей аналіз має здійснюватися за допомогою відповідних методів, які повинні відповідати об'єкту дослідження. Використання методів ґрунтується на дотриманні специфічних принципів, що допомагає підтримувати методологічну дисципліну. Кожен метод надає інформацію, але жоден з них не може дати вичерпного розуміння, тому лише наукове дослідження, керуючись науковими методами, здатне забезпечити глибоке пізнання реальності.

2. Методи соціально-політичного дослідження зіштовхуються з об'єктивними складнощами. Навіть статистична інформація про громадсько-політичну активність не дає повного уявлення про їх роль у механізмах прямої демократії на місцевому рівні, оскільки активність може бути штучно зумовленою впливом влади. Використання виключно кількісних характеристик не забезпечить якісних аспектів. Соціально-політичні процеси важко виміряти, оскільки їхня тривалість може бути значною. Тому закономірності мають перевірятися з урахуванням специфіки кожного етапу, оскільки їхня ефективність не може бути оцінена експериментально. Хоча цифрові матеріали можуть бути корисними у дослідженні форм політичної активності.

3. Пряма демократія – це важливий чинник розвитку місцевого самоврядування, яка дозволяє громадянам безпосередньо впливати на рішення, що стосуються їхньої громади, тим самим підвищує ефективність управління, зміцнює довіру до місцевих органів влади й сприяє соціальній згуртованості. Попри певні виклики у впровадженні механізмів прямої демократії, їхнє подолання можливе через активізацію громадянської участі та підвищення рівня політичної освіти. Пряма демократія – потужний інструмент для

забезпечення розвитку та процвітання місцевих громад. Вона є важливим доповненням до інституту представницької демократії в контексті місцевого самоврядування. Це взаємодоповнення суттєво укріплює основи демократії на місцевому рівні. Пряма демократія дає громадянам безпосередні інструменти для участі у прийнятті рішень, що впливають на їхнє щоденне побутування. Референдуми, народні ініціативи, громадські слухання та збори громадян – це основні форми, які дозволяють людям висловлювати свою волю та впливати на державну політику. Незважаючи на виклики, ці інструменти сприяють розвитку прозорого, підзвітного та справедливого суспільства, де голос кожного громадянина має значення. Інститути прямої демократії на рівні місцевого самоврядування мають чітке відображення в українському законодавстві, що дає громадянам широкі можливості впливати на важливі питання своєї громади.

4. Пряма демократія, як значна частина системи місцевого самоврядування, пройшла довгий шлях становлення як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Історія України також свідчить про існування окремих елементів прямої демократії на різних етапах. Процес розвитку моделі прямої демократії включав періоди як відсутності, так і піднесення. Сьогодні її різні форми стабільно функціонують у країнах із розвиненою демократією. У сучасних умовах інститути прямої демократії реалізуються як різноманітні форми громадської участі, що виконують допоміжні та консультативні ролі. Найважливішими з них є місцеві референдуми, на яких жителі адміністративно-територіальних одиниць вирішують питання місцевого значення. Референдуми можуть бути імперативними (обов'язковими) або факультативними (дорадчими), що впливає на їх юридичні наслідки. Інші поширені форми включають загальні збори громадян, місцеві ініціативи, органи самоорганізації, електронні петиції та бюджет участі. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Інтернет, дозволяють проводити ці заходи в онлайн-

форматі, що забезпечує максимальне залучення громадян і швидкий підрахунок голосів.

5. Сучасний стан прямих демократичних механізмів в українських громадах демонструє значний потенціал для їхнього розвитку. Важливі інструменти, такі як громадські слухання, бюджети участі, електронні петиції та збори громадян, активно застосовуються в різних містах і селищах, сприяючи залученню громадян до процесу прийняття рішень. Проте для подальшого розвитку прямих демократичних форм необхідно вдосконалити законодавство, покращити політичну освіту населення та створити більш прозорі механізми для їх реалізації. Досвід українських громад свідчить про те, що активна участь громадян може стати ключовим чинником у зміцненні місцевого самоврядування і формуванні відповідального суспільства. Незважаючи на очевидні переваги, впровадження прямої демократії на місцевому рівні може зіштовхнутися із певними викликами. Один із них – складність організації та проведення референдумів або інших форм участі, особливо у великих громадах. Це може бути дорогим та складним процесом, що потребує значних ресурсів. Крім того, не всі громадяни можуть бути однаково зацікавлені чи підготовлені до участі в демократичних процесах. Важливим аспектом є забезпечення політичної освіти населення, щоб кожен мав можливість брати участь у прийнятті рішень на рівні місцевого самоврядування.

6. Підсумовуючи зазначимо, що вагомим чинником систематичного та продуктивного функціонування інституту народовладдя є децентралізація влади. Це впливає на покращення якості управління та сприяє зростанню добробуту людей. У децентралізованих країнах часто застосовується референдум, народна законодавча ініціатива, електронна демократія, електронний уряд. Україні варто врахувати цей досвід й обов'язково якомога частіше провадити всенародні обговорювання з найбільш гострих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. Децентралізація та компетенція місцевого самоврядування в Україні. *Віче*. 2015. № 12. С. 14-17.
2. Баймуратов М. Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування: від міжнародної угоди до імплементації у національне законодавство. *Вибори та демократія*. 2006. № 4. С. 17-24.
3. Баймуратов М. О. До питання про вибір національної моделі місцевого самоврядування (частина перша). *Публічне право*. 2015. № 3(19). С. 57-65.
4. Баймуратов М. Роль компетенції місцевого самоврядування у становленні локального сталого розвитку. *Держава і право*. 2009. № 45 С. 219-224.
5. Бориславська О. Сутність призначення місцевого самоврядування і Європейська доктрина та Україна. / *Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України*. Київ. 2012. 212 с.
6. Була С., Гнатюк В. Локальна демократія як фундаментальна категорія в актуалізації проявів інституціонально-правових модусів місцевого самоврядування: кореляція, формалізація та схематизація основних понять. *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 6. С. 76-88.
7. Ганжуров Ю. Представницька демократія чи пряме народовладдя: критерії оцінки. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 13-18.
8. Ганущак Ю. І. Територіальна організація влади: напрямки змін. Львів : Астролябія, 2013. 166 с.
9. Гудзь Л. В. Місцеві референдуми у країнах Європейського Союзу та України: порівняльна характеристика. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2022. Вип 33. С. 44-51.
10. Гураль П. Ф. Органи місцевого самоврядування у зарубіжних країнах : навч. посіб. / МОН України. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. 2017. 147 с.

11. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-методологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 312 с.
12. Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.
13. Ключенко Е. Політична участь : теорія, методологія та вимірювання із застосуванням методу шкалограмування за Гутманом. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2005. № 4. С. 46-72.
14. Ключковський Ю. Б. Правова природа та зміст міжнародних виборчих стандартів. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 2. С. 27-41.
15. Куйбіда В. С., Толкованов В. В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших Європейських країнах. Київ : Крамар, 2010. 258 с
16. Ле Дюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії і на практики : пер. з англ. Харків : Центр освітніх ініціатив, 2002. 160 с.
17. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень : навч. посіб. Київ, 2017. 110 с.
18. Мануїлова К. В. Пряма демократія як складовий чинник децентралізованої публічної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 11. С.112-118.
19. Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології? : навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 148 с.
20. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / за ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2014. 128 с.

21. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування : навч. посіб. для посадових осіб місцевого самовряд. Київ : Ві-Ен-Ей, 2015. 176 с.

22. Муха В. В. Референдум як форма прямої демократії: проблеми та перспективи застосування в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : зб. наук праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 30. С. 70-80.

23. Пехник А. В., Дзюбенко Ю. М. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 275-285.

36. Рабінович С. П. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина : конспект лекцій. Львів: МВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 184 с.

37. Ричка В. З історії міського (само)управління Київської Русі. *Український історичний журнал*. 2021. №2. С. 4-18.

38. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2019. 65 с.

39. Русанова С. Ю. Муніципальні права членів територіальної громади: поняття та класифікація. *Форум права*. 2009. № 2. С. 369-374.

40. Сальнікова С., Мацюк О. Політична участь: концептуальні схеми, методики вимірювання. *Соціологічні студії*. 2012. № 1. С. 87-92.

41. Скороход О. П. Правові засади самоврядування у містах з особливим статусом (на прикладі ЄС). *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 4. С. 166-173.

42. Смолій В. Революції у цивілізації раннього модерну: паралелі українського та світового досвіду. *Український історичний журнал*. 2021. Число 1. С. 4-26.

43. Софінська І. Д. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування : навч. посіб. Львів: Каменяр, 2016. 241 с.
44. Софінська І. Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні України та країн Європейського Союзу. Львів: Каменяр, 2014. 187 с.
45. Стецюк Н. В. Місцеве самоврядування в конституційно-правових доктринах в Україні другої пол. XIX - поч. XX ст. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ* : зб. пр. 2002. № 1. С. 249- 255.
46. Танаджи Г. Муніципальні права людини: теоретичні та аксіологічні підходи до поняття та визначення. *Порівняльно-правові дослідження : міжнар. наук. журн.* 2008. № 2. С. 131-137.
47. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : Монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.
48. Cronin T. E. Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum, and Recall. Cambridge; Massachusetts; London, 1989. 289 p.
49. Manheim J. B., Rich R. C. Empirical political analysis : research methods in political science. Longman, White Plains, N.Y., 1995. 465 p.
50. Himsworth, Ch. European Charter of Local Self-Government: a Treaty For Local Democracy. Edinburgh University Press, 2015. 176 p.